

MICHAEL BOGDAN. Komparativ rättskunskap. Norstedts Juridik. Falköping 1993. 256 s.

Den juridiska disciplinen "komparativ rättskunskap" behandlar olika länders rättssystem. I dagligt tal benämns ämnet "komparativ rätt" eller "jämförande rätt". Enligt Bogdans beskrivning omfattar det (s. 18 f.):

- *jämförande av olika rättssystem* med syfte att utröna deras likheter och skillnader,
- *bearbetning av likheterna och skillnaderna*, exempelvis genom förklaring av deras uppkomst, jämförande värdering av olika rättsordningars lösningar, gruppering av rättsordningar i rättsfamiljer eller efterforskning av rättsordningarnas gemensamma kärna,
- *behandling av metodologiska problem* som uppkommer i samband med dessa uppgifter, inklusive metodologiska problem knutna till studier av utländsk rätt.

Bogdans bok är i första hand avsedd som lärobok i den akademiska juristutbildningen. Enligt förordet kan den dock även användas av praktiker och andra som önskar skaffa sig grundkunskaper om de viktigaste främmande rättssystemen och om de speciella metodproblem som uppstår vid studier av utländsk rätt. Den består av två delar. *Del 1* behandlar den komparativa rättskunskapens allmänna frågor, t. ex. problem vid studier av utländsk rätt, frågor knutna till jämförelsen mellan olika rättsordningar, grupperingar i s. k. rättsfamiljer och förklaringar till de likheter och skillnader som finns mellan rättssystemen. Denna del bygger på författarens häfte "Komparativ rätt" från 1978. *Del 2*, som är nyskriven, innehåller en beskrivning av de viktigaste rättssystemen (engelsk, amerikansk, fransk, tysk, kinesisk och muslimsk rätt samt de socialistiska rättssystemen).

Boken förmedlar mycken kunskap som vi jurister borde ha men ofta inte har. Vid läsningen blir man tydligt och hälsosamt påmind om värdet av insikter om andra rättsordningar, inte bara för att sådana insikter underlättar juridiskt arbete med internationella beröringspunkter utan också för att de fördjupar förståelsen för den egna rättsordningen.

Bogdan framhåller att en jämförelse mellan olika rättsordningar skall avse rättsreglernas och rättsinstitutens *funktion*, inte deras *benämning* (s. 63). Regler som jämförs med varandra skall sålunda vara avsedda att lösa samma problem. Annars kan de verkliga likheterna och skillnaderna inte utrönas. Identifieras en reglerings funktion i tillräckligt abstrakta termer, kan man enligt Bogdan göra meningsfulla jämförelser även mellan sådana rättsinstitut som är specifika för varsin samhällstyp, exempelvis mellan marknadsekonomiska konkurrensregler å ena sidan och planekonomiska detaljbestämmelser om produktionsnivåer och dylikt å den andra. Frågan om jämförbarhet i bl. a. sådana sammanhang har länge varit en het diskussionsfråga komparatister emellan.

Bogdan betonar emellertid också (s. 70) att "jämförbarhet" inte är detsamma som "likhet"; jämförelsen kan utvisa stora principiella skillnader. Dessa skillnader är emellertid ofta mindre än man i förstone kan tro. På civilrättens område är likheterna i rättsreglernas innehåll så stora

att man enligt Bogdan med fog kan uppställa en *likhetspresumtion*, dvs. ett antagande att rättsreglerna i olika länder till sitt innehåll normalt kan presumeras vara lika (s. 100).

Naturligtvis förekommer dock obestriddliga och viktiga olikheter mellan de olika rättssystemen. Men även då blir det faktiska slutresultatet ofta utjämnat genom skillnader på andra områden, det s. k. *kompensationsfenomenet*. Bogdan understryker därför att komparatisten, om han upptäcker stora skillnader på ett visst område, bör undersöka tänkbara kompensationsmöjligheter innan han yttrar sig om faktiska skillnader mellan de jämförda rättsordningarnas innehåll. En främmande rättsordning bör alltså studeras i sin helhet (s. 101).

Vid ett sådant helhetsstudium kan även regler som ter sig exotiskt märkliga förlora sin lyskraft. Ett exempel är den muslimska rättens välkända förbud mot tagande av ränta. Bogdan visar att många muslimska lagstiftare och rättstillämpare godtar konstruktioner — exempelvis fingerade köpetransaktioner — som i realiteten är detsamma som ränta (s. 228). Enligt Bogdan är detta ett (paradoxalt) exempel på att den muslimska rättens gudomliga status ibland utnyttjas för kringgående av dess regler (s. 227). Reglernas existensberättigande ligger, enligt Bogdan, i princip inte i att de har något rationellt syfte i förhållande till vilket de bör tolkas utan beror på deras gudomliga ursprung. Man kan därför, om man vill, tolka dem strikt bokstavligt utan att ta hänsyn till att man därigenom gör det möjligt att begränsa eller komma runt deras förmodade ändamål. (Intressanta exempel på kringgående av ränteförbudet återges av Järborg i SvJT 1981 s. 465 ff., ”Islamiseringen av rättssystemet i Pakistan”, särskilt s. 469. Enligt ett pakistanskt förslag skulle bl. a. utlåning till privatpersoner som önskade skaffa eget hem ske så att låntagaren varje år erlägger en viss avgift, amortering inkluderad, motsvarande den hyra vederbörande hade fått betala om han inte varit fastighetsägare!)

Boken innehåller en hel del intressanta reflektioner i aktuella samhällsfrågor. Det gäller inte minst rättsordningarnas förhållande till de ekonomiska och politiska systemen. Ett exempel är författarens betraktelser om marknadsekonomin beroende av rättssäkerhet och betydelsen av detta beroende när demokrati skall återupprättas i en f. d. diktaturstat (s. 75 och s. 208 ff.). I de marknadsekonomiska diktaturerna är, enligt Bogdan, rättsstatstanken känd och levande, eftersom dessa stater tvingas att i det stora hela respektera rättssäkerheten på områden som affärs- och skatterätt för att inte paralysera näringslivet. I detta avseende är det, påpekar Bogdan, svårare att införa demokrati i länder som har ett mångårigt planekonomiskt styre bakom sig. I dessa länder måste idén om rätten som den enskildes värn först förankras i människors medvetande, en process som tar tid och kräver tålmod. Men förtroende för de rättsliga spelreglerna är, framhåller Bogdan, en av de viktigaste förutsättningarna för en positiv utveckling i marknadsekonomisk riktning. (En inträngande redogörelse för problem vid utveckling från planekonomi till marknadsekonomi ges av Hobér i SvJT 1991 s. 688 ff., ”Från sovjetisk planekonomi till rysk marknadsekonomi: Juristernas Via Dolorosa”, en av de

källor till vilka hänvisningar ytterligare kunde ha förhöjt värdet av Bogdans bok, se nedan.)

Framställningen i Del 2 (om de viktigaste rättssystemen) är mycket givande. Översikterna av de olika rättssystemen är innehållsrika, koncentrerade och inriktade på det som i första hand är väsentligt vid studier av utländsk rätt (se Bogdans egna anmärkningar härom på s. 88), dvs. inte så mycket reglernas materiella innehåll som den rättshistoriska bakgrunden, regelsystemets uppbyggnad och struktur, rättskällornas system och tolkning, det grundläggande juridiska tänkesättet, den juridiska begreppsapparaten osv. För praktiskt verksamma jurister är denna del av framställningen särskilt värdefull som lättillgänglig uppslagsbok.

Att Bogdan har en omfattande egen erfarenhet av rättsligt bistånd till stater och liknande internationellt arbete märks tydligt. Denna erfarenhet har uppenbarligen varit till gagn för framställningen.

Bogdan skriver effektivt och ogrumlat, med glöd och med uppenbar lust för att intressera. Han uttrycker sig på ett sätt som klargör den praktiska innebörden av ett behandlat problem och han ger många belysande exempel. Framställningen är genomarbetad och stilen sympatiskt opretentiös.

Man kan möjligen invända att det i Del 2 finns alltför få hänvisningar till hjälp för den läsare som vill gå vidare i sina studier. Av de över 250 titlarna i litteraturförteckningen hänför sig endast ett fåtal till Del 2. Detta kan väl delvis förklaras av att denna del av boken är av en helt annan karaktär än Del 1. Men dessutom avser endast 20 av titlarna verk från tiden efter 1985 och Bogdan är själv författare till fyra av dessa. Tiden tycks inte ha räckt för en ordentlig genomgång av senare tids litteratur, ens svensk sådan. Det gäller särskilt Del 2. Intrycket att denna del av boken förfärdigats något för snabbt förstärks av att antalet skriv- och korrekturfel där är åtskilligt fler än i Del 1.

Dessa invändningar har dock liten betydelse i sammanhanget. Det här är en juridisk bok som känns sällsynt gedigen, som är lättläst, engagerande och praktisk mycket användbar. Jag har svårt att föreställa mig en bok som är nyttigare för den juridiska allmänbildningen. Man är tacksam att sådana böcker produceras.

Göran Lambertz